

ظرفیت‌های کشاورزی دره فرغانه ازبکستان و فرصت‌های کشورمان

❖ معرفی منطقه دره فرغانه ازبکستان

دره فرغانه (Fergana Valley) در شرقی‌ترین بخش جمهوری ازبکستان، متشکل از سه استان فرغانه (۱۵ شهرستان)، اندیجان (۱۴ شهرستان) و نمنگان (۱۲ شهرستان) است. این منطقه با مساحت حدود ۲۲ هزار کیلومتر مربع و جمعیتی بالغ بر ۱۱ میلیون نفر (نزدیک به ۲۸٪ جمعیت کشور)، یکی از متراکم‌ترین نواحی جمعیتی، اقتصادی و صنعتی آسیای مرکزی محسوب می‌شود. شهرهای کلیدی آن شامل فرغانه، اندیجان، نمنگان، کوکند، مرغلان و آساکه هستند که هر یک به‌عنوان مراکز مهم صنعتی، تجاری و تولیدی نقش‌آفرینی می‌کنند.

عوامل متعددی نظیر قرارگیری در حوضه رودخانه سیردریا، خاک‌های آبرفتی حاصلخیز، اقلیم معتدل و شبکه گسترده آبیاری، این دره را به یکی از قطب‌های برجسته کشاورزی، صنایع غذایی، صنایع تبدیلی، نساجی، تولید کودهای شیمیایی و حتی خودروسازی ازبکستان تبدیل کرده است (کارخانه اصلی خودروسازی کشور در شهر آساکه استان اندیجان مستقر است). افزون بر این، وجود نیروی کار فراوان، بازار مصرف گسترده و تمرکز صنایع پایین‌دستی، این منطقه را به مقصدی جذاب برای سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی در شرق ازبکستان بدل ساخته است.

از دیدگاه موقعیت مرزی، دره فرغانه در محل تلاقی مرزهای ازبکستان، قرقیزستان و تاجیکستان قرار گرفته و یکی از مهم‌ترین کانون‌های تجارت فرامرزی آسیای مرکزی به شمار می‌رود. این منطقه از شمال و شرق، از طریق گذرگاه مرزی دوستلیک (Dustlik) در استان اندیجان، به قرقیزستان متصل می‌شود؛ به‌گونه‌ای که شهر اوش (Osh)، دومین شهر بزرگ و مرکز تجاری جنوب قرقیزستان، تنها حدود ۵۰ کیلومتر با اندیجان و ۹۵ کیلومتر با فرغانه فاصله دارد، در حالی که بیشکک (پایتخت قرقیزستان) در فاصله جاده‌ای ۵۸۰ تا ۶۰۰ کیلومتری این منطقه قرار گرفته است. در مرزهای جنوبی و غربی نیز شهر خجند (مرکز اقتصادی شمال تاجیکستان) در حدود ۲۰۰ کیلومتری و دوشنبه (پایتخت تاجیکستان) در فاصله حدود ۵۰۰ کیلومتری از مرزهای غربی دره فرغانه واقع شده‌اند.

ارتباط ترانزیتی این دره با مرکز و غرب ازبکستان از طریق گذرگاه و تونل راهبردی کامچیک، خط آهن آنگرن-پاپ و شبکه بزرگراهی کشور تأمین می‌شود که فاصله منطقه تا تاشکند را به حدود ۲۳۰ تا ۳۰۰ کیلومتر و تا بخارا را به حدود ۷۲۰ تا ۸۲۵ کیلومتر می‌رساند. هر سه مرکز استان نیز دارای فرودگاه بین‌المللی فعال هستند. در حوزه تجارت خارجی، صادرات محصولات کشاورزی و صنعتی منطقه از طریق شبکه ریلی ازبکستان و کریدور ازبکستان-ترکمنستان-ایران، به پایانه مرزی و ریلی سرخس (حدود ۱۰۴۰۰ تا ۱۰۴۵۰ کیلومتر) و مرز لطف‌آباد (حدود ۱۰۳۵۰ تا ۱۰۴۰۰ کیلومتر) متصل شده و از آنجا به بنادر جنوبی ایران و آب‌های آزاد راه می‌یابد. همچنین با تکمیل کریدور ریلی چین-قرقیزستان-ازبکستان (CKU) در سال‌های آینده، دره فرغانه به یکی از دروازه‌های کلیدی ارتباطی ازبکستان

با بازار چین تبدیل خواهد شد؛ موضوعی که جایگاه آن را به عنوان هاب تولیدی، لجستیکی و صادراتی شرق ازبکستان بیش از پیش تقویت کرده و نقش آن را در راهبردهای توسعه اقتصادی و خوشه سازی صنعتی کشور ارتقا می دهد.

❖ وضعیت کلی کشاورزی دره فرغانه

بر اساس آمار رسمی کمیته ملی آمار ازبکستان، سه استان دره فرغانه در مجموع حدود یک سوم ارزش تولیدات کشاورزی کشور را به خود اختصاص داده اند. تمرکز بالای اراضی آبی، توسعه خوشه های کشاورزی (Agro Clusters)، دسترسی به منابع آب، نیروی انسانی متخصص و اصلاحات ساختاری در این بخش، موجب شده تا منطقه سهم قابل توجهی در امنیت غذایی، صنایع غذایی و صادرات محصولات کشاورزی ازبکستان داشته باشد. بر اساس آمار مقدماتی سال ۲۰۲۵، استان اندیجان با تولید ۲۰۰۸۹،۱۶۵ تن سبزیجات، بزرگ ترین تولیدکننده این محصول در کشور است و استان فرغانه با ۱۰۶۱۶،۰۱۶ تن در رتبه سوم قرار می گیرد. در تولید میوه و انواع توت نیز اندیجان (حدود ۴۹۶ هزار تن)، فرغانه (۳۸۱ هزار تن) و نمنگان (بیش از ۲۴۰ هزار تن) در زمره مهم ترین تولیدکنندگان کشور محسوب می شوند. این ارقام نشان می دهد که بخش عمده تولید محصولات باغی و سبزیجات ازبکستان در این سه استان متمرکز است و منطقه به کانون اصلی تأمین مواد اولیه صنایع غذایی و صادرات محصولات تازه تبدیل شده است.

در بخش زراعت، پنبه، گندم، ذرت، برنج، یونجه و سایر علوفه ها، محصولات اصلی منطقه هستند. استان فرغانه یکی از بزرگ ترین تولیدکنندگان غلات کشور است و در سال ۲۰۲۵ بیش از ۸۰۰ هزار تن غلات و حدود ۳۲۴ هزار تن پنبه تولید کرده است. در کنار اینها، سیاست دولت ازبکستان در سال های اخیر بر کاهش تدریجی سطح زیرکشت پنبه و افزایش کشت محصولات با ارزش افزوده بالاتر (به ویژه میوه، سبزیجات، تاکستان ها و باغ های مدرن) متمرکز شده که رشد سریع خوشه های باغداری را در هر سه استان به دنبال داشته است.

در حوزه باغداری، دره فرغانه مهم ترین مرکز تولید میوه های سردرختی و تاکستان های ازبکستان است. محصولات شاخص آن شامل انگور (رومیزی و کشمش)، زردآلو، هلو، گیلان، آلبالو، آلو، آلبو خارا، سیب، گلابی، انار، خرمالو، گردو و بادام بوده و گوجه فرنگی، خیار، پیاز، سیب زمینی، فلفل و هویج نیز در سطح گسترده ای کشت می شوند. بخش قابل توجهی از تولیدات باغی منطقه، پس از سورتینگ، بسته بندی و فرآوری، به بازارهای روسیه، قزاقستان، قرقیزستان، چین، ترکیه، امارات متحده عربی و سایر کشورهای منطقه صادر می شود.

در بخش دامپروری نیز هر سه استان از مراکز مهم تولید گوشت، شیر، تخم مرغ و فرآورده های لبنی به شمار می روند. توسعه مجتمع های دامداری صنعتی، مرغداری های مکانیزه، اصلاح نژاد، افزایش ظرفیت تولید خوراک دام و اجرای پروژه های نوین آبی پروری با سامانه های پرورش متراکم (RAS) در سال های اخیر، سهم منطقه را در تولید محصولات دامی کشور افزایش داده و همزمان زمینه ساز شکل گیری زنجیره های تولید خوراک دام و صنایع وابسته شده است که خود ظرفیت مناسبی برای سرمایه گذاری و انتقال فناوری ایجاد می کند.

مزیت اصلی و ممتاز دره فرغانه، تکمیل نسبی زنجیره ارزش محصولات کشاورزی است. این منطقه افزون بر تولید محصولات اولیه، بزرگ‌ترین خوشه صنایع تبدیلی کشاورزی ازبکستان را در اختیار دارد و شبکه گسترده‌ای از واحدهای سورتینگ، بسته‌بندی، سردخانه، تولید کنسانتره، آرمیوه، خشکبار، کمپوت، مربا، صنایع لبنی، فرآوری غلات، پنبه‌پاک‌کنی، ریسندگی، بافندگی و صنایع غذایی در آن فعال است. توسعه این واحدها در چارچوب سیاست‌های دولت برای افزایش ارزش افزوده، کاهش ضایعات پس از برداشت و رشد صادرات غیرنفتی، دره فرغانه را به مهم‌ترین مرکز فرآوری و صادرات محصولات غذایی ازبکستان نیز تبدیل کرده است.

❖ واحدهای بزرگ کشاورزی، صنایع تبدیلی و خوشه‌های تولیدی دره فرغانه

طی سال‌های اخیر، توسعه خوشه‌های کشاورزی (Agro Clusters) در این منطقه، آن را به کانون اصلی سرمایه‌گذاری در زنجیره‌های پنبه، باغداری، صنایع غذایی و صادرات تبدیل کرده است. این خوشه‌ها با یکپارچه‌سازی تولید، تأمین نهاده، فرآوری، بسته‌بندی، لجستیک و صادرات، نقش محوری در سیاست دولت ازبکستان برای افزایش ارزش افزوده محصولات کشاورزی ایفا می‌کنند.

بزرگ‌ترین هلدینگ صنایع غذایی منطقه، **Agromir Group**، یکی از بزرگ‌ترین شرکت‌های صنایع غذایی ازبکستان است که زنجیره کامل از باغ تا کارخانه را در اختیار دارد و در زمینه تولید آرمیوه، کنسانتره، پوره، رب، محصولات کنسروی و فرآورده‌های میوه و سبزی فعالیت می‌کند. این گروه مالک برندهای شناخته‌شده **Meva**، **Bliss** و **Moya Semya** است، مواد اولیه خود را عمدتاً از باغداران سه استان تأمین می‌کند و محصولاتش را به بازارهای روسیه، آسیای مرکزی، خاورمیانه و اروپا صادر می‌نماید. افزون بر کارخانه‌های فرآوری، این مجموعه شبکه‌ای از مراکز جمع‌آوری، سردخانه‌ها و واحدهای بسته‌بندی صادراتی را مدیریت می‌کند که نقش کلیدی در زنجیره تأمین و صادرات محصولات باغی شرق ازبکستان دارند.

در بخش پنبه و صنایع وابسته، **Indorama Kokand Textile** در استان فرغانه، یکی از بزرگ‌ترین سرمایه‌گذاری‌های مستقیم خارجی (FDI) در صنعت نساجی ازبکستان است. این مجتمع از سال ۲۰۱۱ با سرمایه‌گذاری حدود ۱,۹۶۸ تریلیون سوم (حدود ۱۶۴ میلیون دلار) (فعالیت خود را آغاز کرده و با دارا بودن بیش از ۱۵۰ هزار اسپیندل، به یکی از بزرگ‌ترین واحدهای ریسندگی آسیای مرکزی تبدیل شده است. بیش از ۹۰٪ تولیدات آن به اروپا، ترکیه، آمریکای لاتین، بنگلادش و کشورهای مستقل مشترک‌المنافع صادر می‌شود و حدود ۱۱۰۰ شغل مستقیم ایجاد کرده است.

همچنین **Indorama Kokand Fertilizers and Chemicals**، به‌عنوان یکی از مهم‌ترین تولیدکنندگان کودهای فسفاته و نهاده‌های کشاورزی، با سرمایه‌گذاری حدود ۹۶۰ میلیارد سوم (حدود ۸۰ میلیون دلار)، ظرفیت تولید خود را از حدود ۷۵ هزار تن به بیش از ۴۵۰ هزار تن انواع کودهای فسفاته و **NPK** در سال افزایش داده و

محصولات آن علاوه بر بازار داخلی، به ۱۶ کشور صادر می‌شود. برنامه توسعه این مجتمع شامل فازهای جدید با حدود ۱۰۸ تریلیون سوم (حدود ۱۵۰ میلیون دلار) سرمایه‌گذاری است. مجموع سرمایه‌گذاری گروه ایندوراما در استان فرغانه به حدود ۲۰۹۲۸ تریلیون سوم (حدود ۲۴۴ میلیون دلار) رسیده که آن را به یکی از بزرگ‌ترین سرمایه‌گذاران خارجی شرق ازبکستان تبدیل کرده است.

در استان اندیجان، **PST Group (Poltex Andijan)** از مهم‌ترین خوشه‌های یکپارچه پنبه و نساجی کشور محسوب می‌شود که زنجیره کامل ارزش پنبه (کشت، پنبه پاک‌کنی، ریسندگی، بافندگی، تولید پوشاک و صادرات) را مدیریت می‌کند و نمونه‌ای موفق از توسعه خوشه‌ای در کشاورزی و صنایع وابسته است. همچنین مجتمع‌های گلخانه‌ای آساکا، خواجه‌آباد (**Khojaobod**) و شهرستان بولاق‌باشی در این استان، به‌عنوان قطب‌های اصلی تولید هیدروپونیک و محصولات گلخانه‌ای صادراتی (به‌ویژه گوجه‌فرنگی و فلفل) نقش مهمی در صادرات محصولات تازه به روسیه و قزاقستان دارند.

در استان نمنگان، **Art Soft Holding** یکی از بزرگ‌ترین هلدینگ‌های خصوصی فعال در کشاورزی است که در زمینه توسعه خوشه‌های پنبه، سامانه‌های نوین آبیاری، احداث باغات، گلخانه‌ها، صنایع غذایی و پروژه‌های مدیریت منابع آب سرمایه‌گذاری کرده است. در بخش شیلات، **DB Group Eco** در شهرستان پاپ (**Pap**) با سرمایه‌گذاری حدود ۴۰ میلیارد سوم (حدود ۳۰۳ میلیون دلار) ایجاد شده و با بهره‌گیری از فناوری پرورش متراکم ماهی (**Intensive Aquaculture**)، یکی از پروژه‌های شاخص دولت ازبکستان برای توسعه صنعت شیلات محسوب می‌شود.

در حوزه صنایع غذایی و فرآوری محصولات پروتئینی، شرکت‌های **Salar Meat Product** و **Promeat LLC** از واحدهای مهم فرآوری گوشت و محصولات پروتئینی منطقه هستند و در کنار صنایع لبنی و کنسروسازی، به تنوع‌بخشی زنجیره صنایع غذایی کمک کرده‌اند.

در حوزه صادرات محصولات باغی، شرکت‌های **Fotima**، **Gardencells LLC**، **Agrofirma Mehnat LLC**، **Hamkor Agro LLC**، **Milmaxtrade LLC** و **Zafarxon LLC** از صادرکنندگان مهم میوه، سبزیجات و خشکبار محسوب می‌شوند. همچنین در صنایع تبدیلی، شرکت‌های **Best Tastes Technology LLC**، **Asian Jam LLC**، **Foodmaxx LLC** و **Farg'ona Sut** در تولید آبمیوه، کنسانتره، مربا، کمپوت، رب، محصولات لبنی و سایر فرآورده‌های غذایی فعالند و بخش مهمی از ارزش افزوده محصولات کشاورزی منطقه را ایجاد می‌کنند.

علاوه بر این، شرکت‌های **Fergana Exim Agro** و **Global Exim Agro** در کنار برند **Marinelle Foods**، از بازیگران کلیدی زنجیره فرآوری و صادرات محصولات باغی منطقه هستند. در زمینه تأمین نهاده و حفاظت گیاهی، شرکت **Ifoda Agro Kimyo Himoya** مستقر در نمنگان، به‌عنوان یکی از بزرگ‌ترین تولیدکنندگان سموم، کودهای تخصصی و ارائه‌دهندگان خدمات فنی کشاورزی در دره فرغانه فعالیت می‌کند.

از منظر زیرساخت‌های منطقه‌ای، شهرستان **Quva** در استان فرغانه با پروژه بزرگ آگرولوژستیک خود (شامل ۲۰ هزار تن ظرفیت فرآوری و ۳۰ هزار تن ظرفیت سردخانه) و شهرستان‌های کاسانسای و توراقورغان در استان نمنگان، به‌عنوان قطب‌های اصلی سورتینگ، خشک‌کن‌های صنعتی و پایگاه‌های بسته‌بندی صادراتی میوه و خشکبار، نقش تکمیلی مهمی در زیرساخت‌های کشاورزی این سه استان ایفا می‌کنند.

از نظر زیرساخت‌های صنعتی، منطقه آزاد اقتصادی کوکند (**Kokand Free Economic Zone**) در استان فرغانه و منطقه آزاد اقتصادی نمنگان (**Namangan Free Economic Zone**) از مهم‌ترین مراکز جذب سرمایه‌گذاری شرق ازبکستان هستند. این مناطق میزبان ده‌ها پروژه سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی در صنایع غذایی، سردخانه، بسته‌بندی، صنایع شیمیایی، تجهیزات کشاورزی، نساجی و لجستیک بوده و به دلیل موقعیت جغرافیایی خود، به یکی از مهم‌ترین مراکز استقرار صنایع صادرات‌محور و هاب صنعتی و صادراتی شرق ازبکستان تبدیل شده‌اند.

علاوه بر این، با حمایت دولت ازبکستان، بانک جهانی (**World Bank**)، بانک توسعه آسیایی (**ADB**) و سازمان خواربار و کشاورزی ملل متحد (**FAO**)، شبکه‌ای از مراکز آگرولوژستیک، سردخانه‌های مدرن، مراکز سورتینگ، بسته‌بندی صادراتی و آزمایشگاه‌های استاندارد در سه استان ایجاد شده است. این مراکز علاوه بر توسعه زنجیره سرد صادراتی، خدمات کنترل کیفیت، صدور گواهی‌های بین‌المللی **Global G.A.P.** و **HACCP**، آزمایشگاه‌های کنترل کیفیت و ارتقای استانداردهای صادراتی را نیز ارائه می‌دهند و نقش مهمی در کاهش ضایعات پس از برداشت، افزایش کیفیت محصولات و توسعه صادرات کشاورزی دره فرغانه دارند.

❖ نیازمندی‌های دره فرغانه و فرصت‌های کشورمان

بر اساس آمار رسمی سال ۲۰۲۵، این منطقه با تولید سالانه بیش از ۱،۶۴ میلیون تن میوه و انواع توت (۷۵۱ هزار تن در اندیجان، ۴۷۲ هزار تن در فرغانه و ۴۱۶ هزار تن در نمنگان) و حدود ۴۸۸ هزار تن انگور، سهم قابل توجهی در تولیدات باغی کشور دارد. در چارچوب برنامه‌های توسعه، دولت اصلاح ۶۱ هزار هکتار باغ فرسوده و احداث ۱۶۸ هزار هکتار باغ متراکم جدید را با سرمایه‌گذاری حدود ۲۴ تریلیون سوم (معادل ۲ میلیارد دلار) تا سال ۲۰۲۸ هدف‌گذاری کرده است. تغییر کاربری ۷،۴۰۰ هکتار از اراضی کم‌بازده پنبه در استان فرغانه به باغات مدرن گیلان، زردآلو و هلو، نمونه‌ای عینی از این سیاست است. این رویکرد، تقاضای فزاینده‌ای برای نهال‌های اصلاح‌شده، شناسنامه‌دار، عاری از ویروس و پایه‌های رویشی کلونال (کشت بافتی) ایجاد کرده و به دلیل هزینه بالای تأمین این محصولات از اروپا، ظرفیت مناسبی برای نهالستان‌های مادر و شرکت‌های دانش‌بنیان ایرانی در زمینه صادرات نهال، انتقال فناوری کشت بافت و ایجاد نهالستان‌های مشترک فراهم آورده است.

مدیریت منابع آب و نوسازی سامانه‌های آبیاری نیز از اولویت‌های کلیدی دولت است. اجرای پروژه ۲۰۴ تریلیون صوم (۲۰۰ میلیون دلار) بانک جهانی برای بازسازی شبکه‌های آبیاری و اعطای معافیت‌های گمرکی به تجهیزات این بخش، فرصت مناسبی برای حضور تولیدکنندگان ایرانی در زمینه سامانه‌های آبیاری قطره‌ای، لوله‌های پلی‌اتیلن، پمپ‌ها، شیرآلات، فیلترها و سامانه‌های هوشمند اتوماسیون آبیاری ایجاد کرده است. همچنین توانمندی ایران در طراحی و احداث گلخانه‌های مدرن و تأمین تجهیزات صنایع پس از برداشت شامل سردخانه، خطوط سورتینگ، بسته‌بندی مکانیزه، خشک‌کن‌های صنعتی و تجهیزات زنجیره سرد، از مهم‌ترین مزیت‌های رقابتی کشور برای حضور در بازار سه استان محسوب می‌شود.

در بخش مکانیزاسیون، توسعه باغات مدرن موجب افزایش تقاضا برای تراکتور، ادوات تخصصی باغبانی، سمپاش‌های هوشمند، ماشین‌آلات برداشت، سامانه‌های هدایت ماهواره (GPS)، تجهیزات کشاورزی دقیق (Precision Agriculture) و پهپادهای سمپاش و پایش مزارع شده است که شرکت‌های دانش‌بنیان ایرانی از توان فنی مناسبی برای ورود به این حوزه‌ها برخوردارند. در زمینه تغذیه گیاه نیز نیاز روزافزونی به کودهای تخصصی، به‌ویژه سولفات پتاسیم، ریزمغذی‌ها، کودهای محلول و محرک‌های رشد گیاه وجود دارد.

توسعه مزارع صنعتی پرورش ماهی، به‌ویژه در استان نمنگان، فرصت دیگری برای صادرات تجهیزات هوادهی، سامانه‌های بازچرخانی آب (RAS)، تجهیزات فیلتراسیون، کنترل کیفیت آب و خوراک آبزیان فراهم کرده است. همچنین ارائه خدمات فنی و مهندسی در حوزه کشاورزی هوشمند از دیگر زمینه‌های همکاری میان دو کشور است. در حوزه صنایع غذایی، انتقال دانش فنی، طراحی، احداث و بهره‌برداری از کارخانه‌های فرآوری، تولید کنسانتره، آبمیوه، خشکبار، محصولات لبنی و سایر صنایع تبدیلی، می‌تواند یکی از محورهای اصلی همکاری صنعتی ایران و ازبکستان باشد. با توجه به تمرکز صادرات محصولات باغی ازبکستان به روسیه، قزاقستان و سایر کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا، طراحی و تأمین خطوط بسته‌بندی صادراتی منطبق با استانداردهای این بازارها نیز فرصتی ارزشمند برای شرکت‌های ایرانی فعال در حوزه ماشین‌آلات و صنایع غذایی محسوب می‌شود.

با عنایت به نزدیکی جغرافیایی، دسترسی مناسب از طریق کریدور ازبکستان-ترکمنستان-ایران، هزینه رقابتی حمل‌ونقل و حمایت دولت ازبکستان از سرمایه‌گذاری خارجی، دره فرغانه می‌تواند مقصدی جذاب برای توسعه همکاری‌های اقتصادی، کشاورزی و صنایع غذایی ایران در آسیای مرکزی باشد.